דברי תא"ל גולדפוס הם ביטוי נוסף לשיבוש ביחסי הדרגים בישראל

written by אל"מ במיל' פרופ' גבי סיבוני | 18.03.2024

בדברים לתקשורת הישראלית (14.3.2024) פנה מפקד אוגדה 98, תא"ל דן גולדפוס, במסר לציבור הישראלי שכלל קריאה לדרג המדיני להיות ראוי לצבא, ובמשתמע לחברה שאזרחיה מקריבים את המיטב שלהם במסגרת השירות הצבאי במלחמה, "לוודא שכולם נוטלים חלק" בנטל ועוד אמירות ברוח זו שיכולות להתפרש כביקורת על הדרג המדיני.

תא"ל גולדפוס לא מעד. לא הייתה זו שגיאה בתום לב, אלא התבטאות מחושבת שהוכנה מבעוד מועד, בנאום שטרח לכתוב ולשאת לפני מצלמות. תוכן נאומו הפתיע את מפקדיו, וגם את דובר צה"ל. כנראה היה ברור לו שלו עדכן אותם היה מקבל פקודה להימנע מלומר את הדברים. התרסתו כלפי הדרג המדיני היא בחזקת שיבוש חמור ביחסי דרג מדיני דרג צבאי בישראל, שממילא משובשים זה מכבר.

דבריו של תא"ל גולדפוס, גם אם רבים יכולים להזדהות עם תוכנם ובעיקר בימים קשים אלו, הם מעשה שלא ייעשה במדינה דמוקרטית, שבה הדרג הצבאי כפוף לדרג המדיני ולכן חלות מגבלות גם על חופש הביטוי הפומבי שלו. בדמוקרטיות אחרות התרסה של קצין בכיר, מוכשר ככל שיהיה, הייתה מסתיימת בהדחתו המיידית של הקצין, לא רק מתפקידו כמפקד אוגדה אלא מהצבא.

התבטאותו גם פגעה ביכולתו לפקד על אנשיו, שחלקם אולי חושבים אחרת על הדרג המדיני. מה אם מפקד חטיבה הכפוף לו יפעל ברוח דומה? איזה תוקף מוסרי יהיה לגולדפוס בבואו לדון בפועלו של מי מפקודיו שינהג באופן דומה?

ההיסטוריה של מדינות דמוקרטיות רצופה באירועים דומים שטופלו בחומרה. כך למשל הגנרל מק-קריסטל, מפקד הכוחות האמריקאים באפגניסטן, הודח על ידי הנשיא אובמה (יוני 2010) בעקבות ריאיון עיתונאי שבו מתח ביקורת על מדיניות הנשיא בנוגע להגדלת הכוח האמריקאי בזירה. גם הגנרל מק-ארתור הודח על ידי הנשיא טרומן (אפריל 1951) כשחלק בפומבי על סירוב הנשיא להשתמש בנשק גרעיני במלחמת קוריאה.

מקובל במדינות דמוקרטיות שאת השיח בין הדרגים מנהלים בחדרי דיונים סגורים. הדרג הצבאי מצופה להביע את דעתו המקצועית בפתיחות מלאה. אלא שהדרג המדיני הוא זה שקובע את המדיניות על בסיס מנעד רחב של שיקולים, שהם לעיתים מעבר לשיקולים הצבאיים. הדרג הצבאי חייב בציות מוחלט. חשוב להדגיש שמדובר בעיקרון יסודי ומהותי ביחסי דרג מדיני דרג צבאי במדינה דמוקרטית.

למרות התשומות המקצועיות של הצבא בקבלת החלטות, המלחמה היא בסופו של דבר תופעה פוליטית, והדרג המדיני חייב לתבוע סמכות מקצועית עליונה בשם אחריותו העליונה. הצבא הוא דרג מבצע, וכך הוא צריך לראות עצמו. ביקורת פומבית של הדרג המבצע כלפי הדרג המדיני אינה מקובלת באף שלוחה ביצועית. הכרסום בנורמה בסיסית זאת מדאיג מאוד, גם אם הקצין הבכיר דיבר מדם ליבו וגם אם ביטא בדבריו תחושה של רבים בקרב הישראלים.

למעשה, התבטאותו זו של תא"ל גולדפוס היא המשך ישיר לשורה של חריגות ושיבושים ביחסי הדרגים בישראל. כך למשל, הדיווח על דיון שהתקיים בלשכת ראש הממשלה נפתלי בנט (24.5.2022) שבו ביקש ראש הממשלה לבחון את סיכול מנהיג החמאס ברצועת עזה. בהתייחסותו אמר הרמטכ"ל כוכבי: "אם אתה רוצה שאני אקדם תוכנית לחיסול סינואר, אתה צריך לשכנע אותי קודם שזה שווה את המלחמה שתיפתח בעקבות החיסול הזה, כי אני זה שאצטרך להסביר אחר כך לחיילים וגם להורים השכולים". דרג מדיני אינו צריך לשכנע את הדרג הצבאי מכיוון שמדובר ב"דיאלוג לא שוויוני" כפי שהגדיר אליוט כהן, אחד מחוקרי צבא-חברה הבולטים בעולם. הדרג הצבאי אומר את דברו, מציג את המשמעויות הצבאיות והאחרות להבנתו המקצועית בהתייחס לדרישות הדרג המדיני או מטרותיו, והדרג המדיני מקשיב ומנחה.

בחולשתו מול הרמטכ"ל, ראש הממשלה נסוג מכוונתו מבלי שקרא את הרמטכ"ל לסדר. לא הייתה זו חולשה אישית בלבד, אלא ביטוי לחולשה המובנית של הדרג המדיני מול זה הצבאי. דרג מדיני אינו צריך לשכנע את הדרג הצבאי אלא להנחותו. נכון יהיה שההנחיה תהיה תמיד תוצר של שיח פתוח בין הדרגים ותהליכי למידה משותפים, אך מקור הסמכות וההנחיה הוא לעולם הדרג המדיני הנבחר. אמירת הרמטכ"ל כוכבי מעידה על העדר הפנמת הסדר הנכון והעמדת הדרג הצבאי כשווה לדרג המדיני, אם לא כעליון לו, ובמובן זה הגיונה זהה להגיון אמירותיו של תא"ל גולדפוס, שלא נאמרו בחלל ריק. הדרג הצבאי מזהה את חולשת הדרג המדיני ואת רפיונו ולכן מרשה לעצמו להתבטא ולהתנהל באופן שאינו הולם את יסודות הדמוקרטיה בישראל.

את חולשת הדרג המדיני מזהים גם ידידינו בארצות הברית המקיימים קשרי עבודה קרובים ועמוקים עם מערכת הביטחון בישראל. אחד מהביטויים הבולטים לאופן שבו מפרש הממשל האמריקאי את מאזן הכוחות וההשפעה בין הדרגים הוא בדרישתו המתריסה של מזכיר המדינה בלינקן להיפגש בארבע עיניים עם הרמטכ"ל, רב אלוף הרצי הלוי. וצדק ראש הממשלה לא התיר פגישה כזו.

חולשת הדרג המדיני באה לידי ביטוי גם בכל הנוגע לתשתית הידע ההכרחית והנחוצה לצורך התמודדות עם מצבים ביטחוניים מורכבים. הצבא נהנה מתמיכה ציבורית רחבה ומאמון רחב של הציבור, בהשוואה לרמת אמון ציבורית נמוכה מאוד בדרג הפוליטי, ולכן חש בטוח לנהוג באופן שבו הוא נוהג. במובן זה, חשוב שלא להסיר אחריות מהדרג המדיני לדורותיו בעשורים האחרונים. ההחלטה לכוף את ראשו בפני הדרג הצבאי היא החלטה מדעת, ובאה לידי ביטוי בקושי לאתגר את החשיבה הצבאית ובעיקר בקושי לכפות על הדרג הצבאי לעשות את מה

שהדרג המדיני מגדיר כנכון לעשות.

חולשתו זו באה לידי ביטוי גם בהעדר מעורבות עמוקה ואמיתית שלו בבניין הכוח של צה"ל, ומכאן גם בתפיסת הפעלת הכוח שלו, כמו גם ביכולת לאתגר את הערכת המודיעין המוצגת לו על ידי הצבא. כך לדוגמה, ספק אם לדרג המדיני ישנם הכלים המתאימים לאתגר את תרחיש הייחוס המוצג לו על ידי הצבא כבסיס לדיוני בניין הכוח והפעלתו.

יתרה מזאת, החשיבה הצבאית יכולה גם לבסס עיוותים בהקשרים שבהם אין לצבא כל ערך מוסף. לדרג המדיני צריכה להיות אחריות ומעורבות בכל הנוגע לתוכניות ולמבנה הצבא בשל ההשלכות הרוחביות המשמעותיות שלהם על מנעד רחב של היבטים שמשפיעים על המדינה, על החברה, על הכלכלה ועל היחסים הבינלאומיים. אלא שבמקום שבו הדרג המדיני יוצר ריק הוא מתמלא במהירות על ידי הצבא, שרואה עצמו כמחויב להתייחס למנעד הרחב ביותר של כל נושא. כך למשל, התוכנית הרב-שנתית לבניין הכוח "תנופה" שגיבש הרמטכ"ל כוכבי, ושביטאה שינויים מהותיים במבנה צה"ל ובתפיסת הפעלתו, אושרה על ידי ראש הממשלה בנט בדיון קצר ולא מעמיק, אף על פי שמשמעויותיה היו מרחיקות לכת.

בחירתו של הדרג המדיני שלא להגיב במהירות ובנחישות לדבריו של תא"ל גולדפוס תורמת להנצחת העיוות והשיבוש הקיימים ביחסי הדרגים ובמהות הכפיפות המוחלטת של הדרג הצבאי לדרג המדיני. היו שהתייחסו לדבריו של תא"ל גולדפוס בסלחנות לאור הטענה המוזרה משהו שמדובר בקצין אמיץ ללא חת, מפקד מוכשר המחרף את נפשו, ולנוכח העובדה שמדובר "בימים לא רגילים", בזמן מלחמה. טיעונים אלו בעייתיים ומזיקים לתיקון השיבוש. ייעודו של הצבא הוא להילחם, ומלחמה היא מה שהצבא מתכונן לו בשגרה, לכן מצופה ממפקדיו, בוודאי מהבכירים שביניהם, לגלות את המקצועיות העליונה ולהיצמד לאתיקה המקצועית המתחייבת דווקא בעיתות כאלו. גם כישוריו של הקצין ואומץ ליבו אינם טיעון שיכול להצדיק חריגה כל כך בוטה מכללי ההתנהגות המתחייבים ביחסי הדרגים.

שיבוש מעין זה מעצב מציאות שבה הדרג הצבאי עלול לראות עצמו עליון על הדרג המדיני וכמי שיכול, או אולי אפילו צריך, בצוק העיתים להגדרתו, לכפות את מרותו ואת דעתו על הדרג המדיני. יש מי שיראו בכך משום הגזמה, בעיקר מכיוון שהם יכולים מאוד להזדהות עם מה שאמר תא"ל גולדפוס ונכוחות דבריו בעת הייחודית הזו, בעיקר בשל אי-הערכה עמוקה לדרג המדיני ולעומד בראשו, אלא שהיום זה תא"ל גולדפוס שחולק על הדרג המדיני או מתריס נגדו בסוגיה זו ומחר יהיה זה קצין אחר שיתריס נגד דרג מדיני אחר בסוגיה אחרת.

הרמטכ"ל נזף בתא"ל גולדפוס על דבריו, והאחרון התנצל עליהם. בחריגות כאלה יש לטפל במלוא החומרה, כי אחרת נמצא את עצמנו כדמוקרטיה בסחרחרה, שבה הדרג הצבאי רואה את עצמו עליון ערכית ועניינית על דרג מדיני נבחר. היה זה פיטר פיבר, מחשובי חוקרי צבא-חברה בעולם, שאמר ש"במדינה דמוקרטית לדרג המדיני יש הזכות לטעות, והגורם היחיד שיכול להענישו על כך הוא הציבור בקלפי". צה"ל הוא צבא ההגנה לישראל, ולא צבא החינוך לישראל.

הוא נתון למרות מוחלטת של הדרג המדיני, וככזה אין הוא יכול להיות בעמדת המטיף בשער כלפי הדרג המדיני.